

Johnny Wijk: *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber*. Brutus Östling Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2005. 359 s., ill. English summary. ISBN 91-7139-722-1.

Johnny Wijk disputerade i historia vid Stockholms universitet 1992 på avhandlingen *Svarta börsen – samhällslojalitet i kris*, som handlade om livsmedelsransoneringarna och den illegala handeln i Sverige under andra världskriget och åren närmast efter kriget. I sitt nya arbete *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber* återvänder han till andra världskriget men nu med helt andra aktiviteter i fokus. I den nya boken diskuteras betydelsen av 1940-talets krigså för den svenska idrotten. Fyra aspekter studeras utförligt. För det första idrotten som social mötesplats över klassgränserna, det Wijk kallar ”konsensusaspekten”. För det andra idrottens betydelse för folkhälsan och det psykiska välbefinnandet. För det tredje idrottens roll när det gäller att fostra ungdomen och ge den en innehållsrik fritid. För det fjärde tävlingsidrottens betydelse för nationell gemenskap och känsla av identitet. Man kan notera att Wijk talar om idrottens samhällsfunktioner. Idrottens betydelse för individen, i form av t.ex. livsglädje, kamratskap och värdefulla erfarenheter och upplevelser, prioriteras inte i studien.

Den första aspekten, ”konsensusaspekten”, studeras med exempel från den massport, som uppstod i Sverige ganska snart efter krigsutbrottet, när stämningarna från det finska vinterkriget var levande och rädslan fanns att även Sverige skulle dras in i kriget. Wijks huvudexempel är den militärt betonade ”fältsport”, som drogs igång redan i januari 1940, och de ”riksmarscher”, som arrangerades av Svenska Gångförbundet senare på våren samma år och som 1941 fick formen av en folklandskamp mellan Sverige och Finland, med miljoner deltagare (där Finland för övrigt segrade överlägset). Fältsportens tid blev dock relativt kort. Den kom att präglas av ganska realistiska militära vinterövningar, naturligtvis inspirerade av Finlands vitklädda skidsoldaters kamp under vinterkriget mot den invaderande Röda armén och kanske av den underliggande tanken att leken när som helst kunde bli blodigt allvar. Men även andra former av massidrott ordnades under kriget med förvånansvärt stora deltagarskaror. Det föreföll att vara lätt att få människor motiverade att stärka sig fysiskt och att markera gemenskap och sammanhållning. Man kanske kan säga

att krigsårens massportaktioner gjorde att stora grupper i samhället fick upp ögonen för värdet av och nöjet i att motionera mer eller mindre aktivt. Idrottsrörelsen såg en möjlighet att vinna nya proselyter.

Den andra aspekten, förbättrandet av folkhälsa och kroppskultur, diskuteras med utgångspunkt från myndigheters och andra folkrörelsers inställning till idrottens expansionsplaner under krigsåren och med viss koncentration på konkurrensen inom idrottsrörelsen mellan olika förbund om inflytande över befolkningens motionsintresse. Det var uppenbarligen lättare för förbunden för t.ex. gångsport, gymnastik och skidsport att exploatera den breda massans nyvaknade motionsintresse än för t.ex. bollsportsförbunden. Det rådde en konkurrens om själarna mellan de olika förbunden.

Den tredje aspekten, ungdomsfrågan, behandlas i ett kapitel, som tar sin utgångspunkt i den hätska debatten om ”dansbaneeländet”, dvs. kritiken mot en snabbt växande men i många kretsar önskad vildvuxen ungdomskultur. Wijk menar att idrottsföreningarnas starka satsningar under andra hälften av 1900-talet på att ta hand om en stor del av ungdomen startar med situationen under andra världskriget. Här såg idrottsrörelsen nya möjligheter att vinna statsmakternas förtroende och få sig en viktig samhällsroll tilldelad. Den har man behållit, med aktivitetsstöd och knatteidrott.

Den fjärde aspekten, tävlingssportens nationella betydelse, exemplifieras med Gunder Häggs sensationella framgångar som löpare under krigsåren. Hägg utnämns av Wijk till den förste enskilde idrottsman i Sverige som upphöjdes till nationalidol, en rollmodell för kommande decenniernas svenska idrottshjältar. Påståendet är väl inte invändningsfritt. Boxaren Harry Persson hade på 1920-talet skaffat sig en motsvarande nationell lyskraft. Hans turné i USA 1926–1927 var lika uppmärksam i Sverige som Häggs lopp i USA 1943. Wijk gör ett visst nummer av hur Hägg användes i reklamen i pressen på 1940-talet som ett mått på hans popularitet. Men samma iakttagelse kan göras om Harry Persson; han var en flitigt använd mannekäng i 1920-talets tidningsreklam. Han gjorde till och med ett par roller i svenska filmer, vilket jag inte känner till att Hägg gjorde. Kapitlet om Hägg och de andra stjärnlöparna på 1940-talet är spännande att läsa, men det är inte helt klart vilken betydelse det har i boken som helhet. Häggfebern hade knappast något samband med kriget. Den råkade inträffa under krigsåren och det är inte bevisat att den innebar något otvetydigt nytt för sin tid.

Den tes Wijk driver i sin stora idrottsstudie är annars

att krigsåren kom att innebära en viktig kursändring för den svenska idrottsrörelsen och att grunden för senare decenniers framgångar lades då. Det har annars varit vanligt att se åren under andra världskriget som en period av relativ stiltje för idrotten. Wijk polemiserar mot pedagogen Eva Olofsson, som i sin avhandling om kvinnoidrotten, *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet* (1989), delat in kvinnoidrottens 1900-talshistoria i tre delar, där den första, ”könsåtskillnadsperioden”, omfattar åren 1900–1945, och den andra, ”uppbyggnadsfasen”, omfattar åren 1945–1970. Enligt Wijk kan krigsårens idrott inte karakteriseras som uttryck för ”könsåtskillnad”, tvärtom expanderade kvinnoidrotten påtagligt under dessa år. I massportandet deltog påfallande många kvinnor.

Wijks argumentation är i stort sett övertygande. Framför allt är det lätt att hålla med honom om att massidrottsarrangemangen under kriget öppnade nya oanade möjligheter för efterkrigstidens idrott. Förnyelsen kom snarare med kriget än med freden. Men möjligen kan man diskutera om inte utvecklingen på vissa punkter bara påskyndades av kriget. När det gäller konsensusaspekten kontrasterar Wijk krigsårens uppslutning kring idrotten från alla håll i samhället mot den skarpa kritik som idrotten utsatts för före kriget. ”Före kriget uppfattades idrotten av många kritiker främst som en produkt av den borgerliga kultursfären”, skriver han (s. 331). Men hans exempel i denna fråga är alla hämtade från den politiskt oroliga tiden i slutet av 1920-talet och de första åren av 1930-talet. Politiska agitatorer som ”Texas” Ljungberg och Carl Johan Björklund får tillsammans med Ivar Lo-Johansson och vissa idrottskritiska riksdagsmän tjäna som exempel på denna kritik, alla hämtade från åren 1928–1931. Under andra hälften av 1930-talet tycks denna kritik ha mildrats mycket påtagligt. Jag skulle kunna tänka mig att det hängde ihop med att socialdemokratin fått regeringsmakten. Socialdemokratin var klok nog att inte partipolitiserade idrotten (som systerpartierna medverkade till i de nordiska grannländerna) och det uppstod därmed en ansenlig konsensus kring idrotten redan före andra världskriget. Den konkurrerande kommunistiskt inspirerade alternativa arbetaridrotten, som skapats på 1920-talet, upphörde i Sverige redan 1936, till stor del som en följd av att socialdemokratin valde att inte stödja den. Att tävla enbart med politiskt likasinnade visade sig i längden vara ett omöjligt projekt. Jag håller med om att kriget gjorde idrotten till en hela folkets angelägenhet, som

Wijk visar, men jag menar att utvecklingen hade börjat tidigare. Det fanns en allmän konsensus kring idrotten som en fritidslek utanför politikens sfär och stärkande gemenskapen i samhället långt före andra världskriget. Att inte alla höll med om det ändrar inte den bilden väsentligt. I slutet av 1930-talet och än mer markerat under krigsåren upphör kritiken nästan helt.

Johnny Wijks idrottsstudie är en intressant läsning. Den är ledigt och säkert skriven. Jag tror dock att framställningen skulle ha vunnit på om en del värderande kommentarer rensats bort, t.ex. att Nora-Annas världsrekord på 800 meter ”tyvärr” är de enda satta av en svenska, eller onödiga markeringar av att den eller den debattören ”morrade” eller ”orerade” eller ”talade upprört”. Låt läsaren göra sina egna bedömningar av hur det kan ha låtit. En del smärre sakfel misspyrder texten. Gångförbundets ledare Eric Lindé kallas ibland för Carl Lindé (s. 86), det påstås att den i fältsporten starkt engagerade generalen Gösta Lilliehöök skulle ha tagit guldmedalj i den olympiska moderna femkampen 1912 (det var en yngre namne till generalen som vann den gången), det sägs att folkskolläraren och löparen Arne Andersson skulle ha varit ”akademiskt utbildad” (möjligen om dagens utbildningspolitiska nyspråk används anakronistiskt) och om skådespelerskan Greer Garson, som Gunder Hägg umgicks med i USA, sägs att hon var med i storfilmerna *Borta med vinden* (när den gjordes 1938 hade Garson själv ännu inte börjat sin filmkarriär). Den holländske kulturhistorikern Johan Huizinga kallas John Huizinga och hans berömda arbete *Homo ludens* får här heta *Homo ludeno*. Man får ett intryck av att Wijk inte alltid har varit tillräckligt kritisk mot de populärkulturella källor som han så flitigt använder; de är inte alltid att lita på.

Men det är kanske småaktigt att anmärka på detaljer. Johnny Wijks bok är ett utmärkt bidrag till den svenska idrottshistoriska forskningen. Med *Idrott, krig och nationell gemenskap* ger han läsaren både intressanta inblickar i beredskapstidens svenska mentalitet och värdefulla insikter kring krigsårens betydelse för den svenska idrottens senare utveckling.

Mats Hellspong, Stockholm